

De Abdij van Berne

en haar betrekkingen met de stad
's-Hertogenbosch tot 1629

G.M. van der Velden O. Praem.

De Abdij van Berne, sinds 1857 gevestigd in Heeswijk-Dinther ¹, behoort evenals de Belgische kloosters van Averbode, Floreffe, Tongerlo en Postel ², die ook met Den Bosch in verbinding stonden, tot de orde van Prémontré. Deze werd in 1120 gesticht door Norbert van Gennep, de latere aartsbischop van Maagdenburg ³. In tegenstelling met de orde van Cîteaux, die in beginsel een kloosterinstelling van monniken is, wordt de orde van Prémontré gerangschikt onder de stichtingen van reguliere kanunniken, welke de Regel van de H. Augustinus als grondwet hebben.

In korte tijd hebben de volgelingen van Norbertus zich over heel Europa en zelfs daarbuiten tot in het huidige Israël verspreid. Ook in Nederland kwamen vele abdijen tot stand, ⁴ o.a. de beroemde Onze Lieve-Vrouwe-abdij van Middelburg. Slechts twee kloosters bleven onafgebroken bestaan: de Abdij van Berne en het norbertinessenklooster St. Catharinadal te Oosterhout N.Br. ⁵ Ruim een halve eeuw voordat Hendrik I van Brabant op een gedeelte van zijn domein Orthen de stad 's-Hertogenbosch stichtte, hadden religieuzen vanuit de aan de Linge gelegen abdij van Mariënweerd zich gevestigd in het kasteel van Folkoldus en Bescela te Berne aan de Maas, ongeveer vier kilometer ten oosten van de plaats, waar kort nadien het kasteel en de stad Heusden zouden verrijzen. ⁶

De genoemde Hendrik I, sinds 1190 hertog van Brabant, heeft al heel spoedig de Abdij van Berne betrokken bij zijn zorgen voor de nieuwe stad, die terecht de stad van de hertog wordt genoemd. Volgens een in het

archief van de abdij bewaarde oorkonde heeft hertog Hendrik in het jaar 1231 verscheidene schenkingen aan dit klooster gedaan, o.a. het patronaatsrecht over de kerk van Orthen-Den Bosch. ⁷ Dit hield in, dat de abt van Berne het recht had de pastoor voor deze parochiekerk aan de bischop van Luik, waartoe dit gebied toentertijd behoorde, voor te dragen. Deze band tussen de Abdij van Berne en de stad 's-Hertogenbosch als parochie is van korte duur geweest. Daarna heeft de abdij in de periode tot 1629 nooit een parochie in Den Bosch bediend.

Maar er zijn wel vele andere contacten tussen haar en de stad geweest. Rond het jaar 1300 leefde in Den Bosch een vermogend man, Wilhelmus de Busco of Willem van den Bosch geheten. Op 16 februari 1332 heeft hij zijn testament gemaakt, dat nog gevolgd zou worden door nadere toelichtingen en aanvullingen. De laatste aanvulling had plaats op 21 september 1344. ⁸ Het enige bewaard gebleven exemplaar van het oorspronkelijke testament berust in het archief van de Abdij van Berne. Het werd opgesteld in Oudheusden, een parochie van de abdij, in tegenwoordigheid o.a. van de abt en de econoom van Berne. Als notaris trad op Robertus van Dordrecht, een priester-onderdaan van de abt van Berne. In deze wilsbeschikking van Willem van Den Bosch werd een groot gedeelte van zijn vele bezittingen bestemd voor een te stichten clarissenklooster, dat de geschiedenis in zou gaan als het Rijke-Claren-klooster, en dat op het terrein van zijn woning in Den Bosch tot stand is gekomen. De Clarastraat herin-

nert daar nog aan. De abt van Berne was aangewezen als een van de executeur-testamentairs.

In het oudste cijnsregister van de Abdij van Berne uit 1376⁹ staan heel wat cijnzen vermeld, die door bewoners van de stad Den Bosch aan de abdij moesten worden uitgekeerd. Hieruit blijkt dat er vanaf de vroegste tijden vele contacten met inwoners van Den Bosch waren.

De omstandigheid, dat de abdij enige parochies had, die niet ver van Den Bosch lagen: Vlijmen, Engelen, Hedikhuizen en vanaf 1363 ook Bokhoven, en dat zij ook uithoven in de oostelijke helft van Noord-Brabant bezat, maakte het nodig dat het klooster in de vestingstad een refugie- of vluchthuis stichtte,¹⁰ waarin de abdijsleden snel een veilig onderkomen konden vinden in geval van oorlog en andere rampen. Ook op doorreis en bij het zaken doen in de stad hadden de abdijsleden aldus een tehuis om te overnachten en de maaltijden te gebruiken. Het eerste refugiehuis stond "Achter het stadhuis", ongeveer tegenover de plaats, waar eertijds het Stadsarchief was gevestigd. Deze stichting gaat terug tot de veertiende eeuw.

Het tweede refugiehuis, dat men heeft verkregen, nadat het eerste was verkocht, stond in de Sint-Jorisstraat naast de toen-

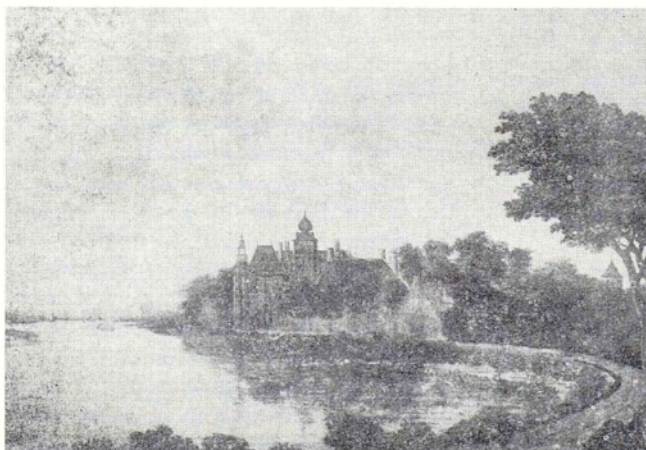
malige Sint-Joriskapel. Dit pand werd een echt vluchthuis toen abt en convent de abdijgebouwen in Berne moesten ontvluchten wegens de plundering in 1572 en de brandstichting zeven jaar later.¹¹

Vijf abten van Berne, de prelaten Dirk Spiering van Well, Jan Jansen van Veen, ook Vliemius genaamd, Arnold van Vessem, Jan Verucylen en ten slotte Jan Moors, hebben er gewoond.

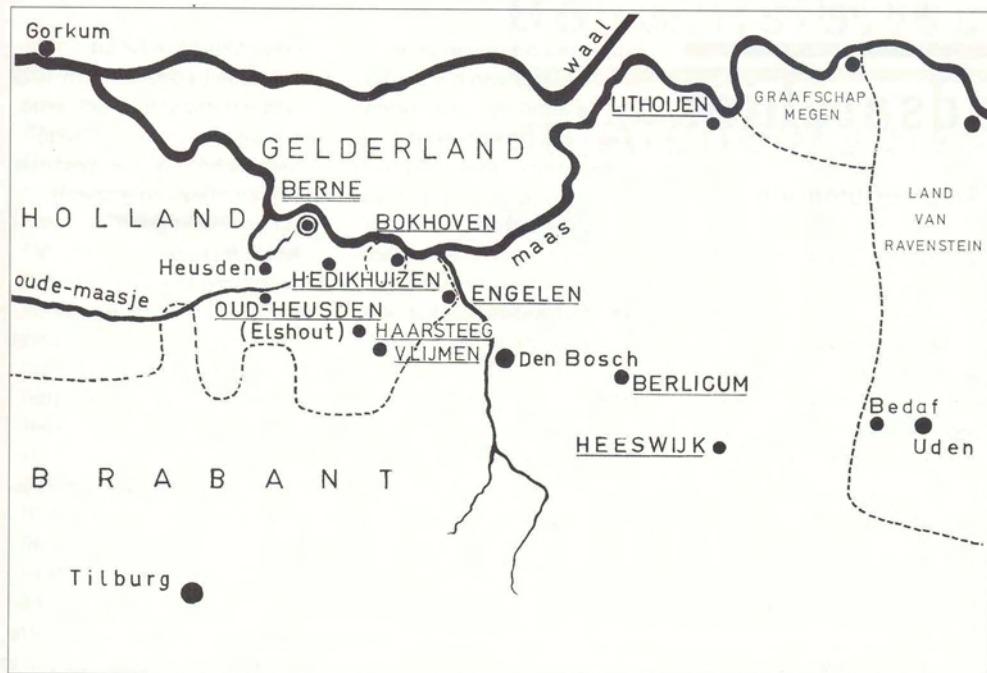
Omdat de terugkeer naar Berne, om daar het geregelde kloosterleven te herstellen, onmogelijk was geworden, heeft Jan Moors uitgezien naar een geschikt huis binnen de stad Den Bosch, om daarheen de abdij als kloostergemeenschap te verplaatsen. Hij liet zijn oog vallen op de gebouwen van de Broeders van het Gemene Leven, het Sint-Gregoriushuis of meestal het Rijke Fraterhuis genoemd, gelegen aan de noordzijde van de Hinthamerstraat tegenover de plaats, waar nu de Sint-Jacobskerk staat.¹² Hij is erin geslaagd door aankoop van de gebouwen zijn plan te verwezenlijken. In 1623 hebben de abt en zijn convent het huis in de Sint-Jorisstraat verlaten en hun intrek genomen in het ruime klooster met kerk van de Broeders van het Gemene Leven.

Alles werd in het werk gesteld om, na een onderbreking van ongeveer een halve eeuw, het echte norbertijner kloosterleven te her-

stellen. Het was geen lang bestaan beschoren. Op 1 mei 1629, zoals bekend, sloegen de troepen van Frederik Hendrik het beleg voor de onneembaar gewaande vestingstad, wat leidde tot de capitulatie van 14 september daarop-

Abdij van Berne aan de Maas; paneel van Jan van Meerhout, † 1667 (uit: W.J.C.C. van den Hurk o.praem. [Het verborgen leven van de Abdij van Berne in haar parochies 1797-1875]; Tilburg, 1977, t.o. pag. 3)

volgens. Bij de totstandkoming van het capitulatieverdrag heeft abt Jan Moors naast bisschop Ophovius een belangrijke rol gespeeld.¹³ Deze abt van Berne, vriend van bisschop Ophovius, was in de jaren vóór de reductie een gezeiene figuur in Den Bosch en heeft de velerlei betrekkingen tussen de Abdij van Berne en de stad 's-Herto-

Situatie van de parochies van de Abdij van Berne. (uit: W.J.C.C. van den Hurk o.praem. [Het verborgen leven van de Abdij van Berne in haar parochies 1797-1875]; Tilburg, 1977, t.o. pag. 34)

genbosch aan het slot van de besproken periode nog eens nadrukkelijk onderlijnd. ■

1. A.W. van den Hurk, 'Abt Gerardus Neefs bouwt te Heeswijk een nieuwe abdij, 1857-1859' in: Berne 4 (1987) 57-64.
2. N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, tom. II, blz. 270, 373, 330 en 322.
3. Kaspar Elm, Norbert von Xanten (Keulen 1984). W.M. Grauwen, Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg (Brussel 1978).
4. A.W. van den Hurk, 'Norbertijnse staalkaart van Nederland' in: Berne 41 (1988) 11-16.
5. N. Backmund, a.w., blz. 328.
6. H. van Bavel, 'De eerste eeuw van Berne: stichting, opbouw en consolidatie' in: Berne 37 (1984) 108-112.
7. G.M. van der Velden, 'Hendrik I, hertog van Brabant en zijn betrekkingen met de Abdij van Berne' in: Met Gansen Trou 35 (1985) 33-36.
8. G.M. van der Velden, 'Willem van den Bosch, ridder. Stichter van het Rijke-Claren-klooster te 's-Hertogenbosch' in: Feestbundel (Heeswijk-Dinther 1986) 179-193.
9. G.M. van der Velden, 'Het oudste cijsregister van de Abdij van Berne uit 1376 ('s-Hertogenbosch 1982).
10. H. Heijman, 'De Norbertijnen te 's-Hertogenbosch' in: Berne 31 (1978) 57-63.
11. A.W. van den Hurk, 'Lotgevallen van de boekerij van de Abdij van Berne' in: *Varia Historica Brabantica* VIII ('s-Hertogenbosch 1979) 213-214.
12. G.M. van der Velden, 'De Abdij van Berne en het Sint-Gregoriushuis te 's-Hertogenbosch' in: *Bosch-boombladeren* 31 (1984) 11-42.
13. L. Pirenne, 'Bisschop Ophovius en abt Jan Moors, ondertekenaars van het capitulatieverdrag van 1629' in: *Bossche Bijdragen* 26 (1963) 159-180.